

Mérlegen a historicus politicus Thallóczy Lajos

Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft. Hrsg. von Dževad Juzbašić und Imre Ress. In Zusammenarbeit mit Andreas Gottsmann. Akademie der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegowina – Ungarische Akademie der Wissenschaften, Inst. für Geschichte. Sarajevo–Budapest, 2010. 262 oldal

A balkáni történelem szakszerű feldolgozását megalapozó Thallóczy Lajos tragikus halála 1916-ban, majd röviddel később a Habsburg Monarchia felbomlása nem kedvezett az általa kezdeményezett kutatási irányok további művelésének. Egykori munkatársai, ismerősei és tisztelői közel másfél évtized múltán a nevét viselő társaságban gyűltek össze, hogy pályája egy-egy szeletéről közreadják visszaemlékezéseiket vagy a neki szentelt felolvasó ülések értékelő előadásait. Közéleti szerepvállalása, de még inkább a bécsi tartózkodása idején szerveződött kultikus köre – s tegyük hozzá, színes személyisége – nem csupán arra kínált lehetőséget, hogy az emlékezés apropóján a Monarchia egészének működéséről, miliójéről értekezzenek, de arra is, hogy ezek az alkalmak kellően emelkedett – jó adag nosztalgiát sem nélkülöző – hangulatban teljenek. Amennyire biztosítékul szolgált ez az érzelmi, hangulati túlfűtöttség ahhoz, hogy Thallóczy személye ne süllyedjen a feledés homályába, legalább annyira hátráltatta a nosztalgikus emlékezés tudományos és szellemi hagyatékának szakmai szempontú feltárását, mely tulajdonképpen csak az elmúlt néhány évtizedben indult meg. Az inkább csak fel-fellobbanó, folyamatosnak a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető Thallóczy-kutatás – több

szempontból – fontos állomása a 2008 októberében Szarajevóban megrendezett nemzetközi emlékkonferencia, melynek szerkesztett előadásait német nyelven adja közre ez a tanulmánykötet. A Thallóczy Lajos születésének százötvenedik évfordulója alkalmából összegyűlt kutatók – hét bosnyák, nyolc magyar és három osztrák illetőségű – arra vállalkoztak, hogy Thallóczy szellemi örökségét középpontba állítva elemezzék a történész-politikus működésének körülményeit, motivációit, tudományos módszereit és eredményeit, különös tekintettel Bosznia és Hercegovina történetével kapcsolatos kutatásaira.

A három részre osztott kötet első fejezetének hét tanulmánya a történész Thallóczy munkásságát, annak egyes részterületeit vizsgálja. Glatz Ferenc, aki az 1980-as évek elején a magyar történészek bécsi köréről írt monográfiát, „A Habsburg Monarchia történésze” címmel vázolja fel a Thallóczy-életmű historiográfiai jelentőségét, illetve azokat a keretfeltételeket, melyek mentén kialakult az a Thallóczy által is képviselt magyar, ugyanakkor birodalmi patriotizmus, melyet korszerűsége ellenére – vagy éppen emiatt – aztán minden oldalról jókora gyanakvás övezett. Glatz Ferenc tanulmányában nem hagy kétséget afelől, hogy a Monarchia balkáni gazdasági és külpolitikai törekvései által inspirált, Thallóczy nevéhez köthető forráskiadványok, tanulmányok nem csupán szaktudományos szempontból állták ki az idők próbáját, de máig mértékadó „mérsékelt” nemzetiségi politikai koncepciójuk tekintetében is.

A Bosznia független fejlődéstörténetét dokumentálni hivatott forráskiadvány-sorozatnak, a *Monumenta Bosniae* tervének a Thallóczy-életműben való elhelyezésére Ress Imre vállalkozott. Részletes elemzi, hogy a Kállay Béni által Bosznia-Hercego-

vina történetének megírására és áttélesen a bosnyák nemzeti történeti narratíva megalapozására felkért – nem mellesleg eredetileg levéltárnok – Thallóczy a kritikai történelemszemlélet módszereit követve miként fogott hozzá a nagyszabású forrásfeltáráshoz, egyúttal számba veszi Thallóczy bosnyák történelemmel kapcsolatos további munkáit is. Különösen érdekes Thallóczy-nak a boszniai elemi iskolák számára írt történelemtankönyve szellemiségének és fogadtatásának bemutatása: habár a tankönyv kapcsán elsősorban a történeti működés tárul elélnk, a háttérben a multikulturális társadalom esélyeit meglepő realitással szemlélő politikus képe is kibontakozik. Ress Imre a századfordulóig vizsgálja Thallóczy történeti tevékenységét, illetve a kötet végén nem kevés humorral fűszerezve tisztázza a Strommer Lajos néven világra jött történész pontos születési adatait (Kassa, 1857. december 8.) s azok egykori elferdítésének okait. Mivel a Thallóczy-kutatás egyik fehér foltja éppen az 1900 utáni működés vizsgálata, bizvást remélhetjük, hogy a témában rendkívül otthonosan mozgó Ress Imre kiterjeszti elemzését majd erre az időszakra is.

Thallóczy Lajos politikai szerepvállalásán keresztül, a Monarchia magas beosztású hivatalnokaként lett a boszniai történetírás megkerülhetetlen személyisége. Bár a nagy, összefoglaló országtörténettel nem készült el, a századelőn alapvető tanulmányokat közölt Bosznia középkori történetéről. A kötetben mai boszniai történészek a történész-politikus ezen kutatásaira reflektálnak. Dubravko Lovrenović, a szarajevói egyetem Európa középkori történelmével foglalkozó professzora Thallóczy-nak a középkori bosnyák–magyar kapcsolatok és az egyháztörténet területén elért eredményeit veszi számba. Nagyra értékeli, hogy Thallóczy leszámolt a középkori krónikák több mítoszával, egyúttal óva int attól, hogy a modern historiográfia látásmódját kérjük számon munkásságán. Különösen Thallóczy egyháztörténeti kutatásai és a felekezeti kérdés

kapcsán tartja ezt fontosnak. A szerző kiindulópontjából fakadóan sem vitatja Thallóczy megállapításait, csupán a bogumilizmus szerepét értékeli némiképp másként. Lovrenović nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a 13. század közepén a boszniai püspökség magyar fennhatóság alatti területen működött, úgy véli, éppen ez teremtette meg annak a lehetőségét, hogy megerősödjön és államegyházként működhessen.

Thallóczy történeti-földrajzi kutatásainak egyik fontos eredménye a *Bosna* szó eredetének magyarázata. Salmedin Mesihović, a szarajevói egyetem docense tanulmányában megerősíti Thallóczy eredményeit, mely szerint a szó jelentése 'só ország', országnévként való használatát azonban a Thallóczy által megállapítottnál későbbre teszi.

Emir O. Filipović Thallóczy Lajos heraldikai kutatásainak bosnyák vonatkozásait veszi számba. Thallóczy egyrészt összegyűjtötte a Boszniával kapcsolatos címereket, melyeket aztán felhasznált az egyes családok közötti genealógiai kapcsolatok felderítéséhez. Másrészről ez kifejezetten olyan területe volt Thallóczy működésének, ahol politikusként is megnyilvánult, hisz aktív szerepet vállalt az ország címerének kiválasztásában.

Edin Radušić a boszniai történetírás Thallóczy-képének felvázolására vállalkozott. Négy olyan kérdéskör mentén foglalja össze Thallóczy eredményeit és tevékenységét, melyek nélkülözhetetlen fejezetei lennének egy a történész–politikus Boszniával kapcsolatos működését áttekintő monográfiának. Ezek Kállay Béni Bosznia-politikájának megalapozása, a „*Beg*” cím („*gospodin Beg*”) jelentősége, valamint Thallóczy első világháború előtti kultúrpolitikai és politikai tevékenysége. Radušić cikkében részben elhatárolódik attól az elsősorban Robin Okley angol történész által konstruált Thallóczy-képtől, mely pikáns magánéleti adalékokkal fűszerezve tálal egy elsősorban a magyar – ugyanakkor a Monarchiához vég-

letekig lojális – geopolitikai vízió által befo-lyásolt tudós–politikusi pályát.

Horst Haselsteiner, a bécsi egyetem professzora Thallóczy pályájának fontosabb állomásait számba véve arra hívja fel a figyelmet, hogy a történész–politikus korszakának kiemelkedő Balkán-szakértőjeként olyan szellemi örökséget hagyott hátra, melyet a jelen kutatói sem hagyhatnak figyelmen kívül.

Thallóczy politikai tevékenységével öt tanulmány foglalkozik. Somogyi Éva Thallóczynak egy a közös minisztériumokban szolgálatot teljesítő magyar hivatalnokok számára írt államjogi tankönyvét elemzi, melynek egyik markáns állítása, hogy a magyar diplomaták az uralkodót, nem pedig az államot szolgálják. A kéziratként alacsony példányszámban kinyomtatott *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich* című munkát Somogyi Thallóczy – és általában a bécsi magyar bürokrácia – identitáskifejező és -közvetítő eszközeként vizsgálja. Aprólékos elemzésében a tankönyv állításait egybeveti az osztrák államjogi felfogással, így adva képet a két ország kapcsolatrendszeréről, annak különböző interpretációiról.

Andreas Gottsmann Thallóczy adriai térséggel, különösen Olaszországgal kapcsolatos megállapításait összegzi. A szerző szerint Thallóczyt az albánok iránti érdeklődése – azon belül is a dél-itáliai katolikus albánok helyzetének vizsgálata – ösztökélte kutatási területének kiterjesztésére. Ezek alapján fogalmazta aztán újra a Monarchia adriai érdekeit, feladatait. Gottsmann úgy értékeli, Thallóczy tudományos alapokon foglalt állást napi politikai kérdésekben, és bár megállapításai fantáziadúsak, ugyanakkor nem ritkán utópisztikusak.

Thallóczynak az albán történeti kutatásokban és az albán nemzet kialakulásában játszott szerepét tekinti át tanulmányában Csaplár-Degovics Krisztián. Állítása szerint bár evidenciaként tekintünk arra, hogy Thallóczy az albanológia kiemelkedő személyisége, valójában vajmi keveset tudunk ez irányú tevékenységéről. Ezért is jelentős,

hogy a szerző bécsi és budapesti levéltári források alapján bemutatja, mivel járult hozzá a történész–politikus az albán nemzetállam megszületéséhez. Részletesen is tárgyalja azokat a jelképeket, nemzeti szimbólumokat, melyeket a történész Albánia számára készített.

A sarajevói merénylet óhatatlanul fordulópontot jelentett Thallóczy életében is. Zijad Šehić, a sarajevói egyetem professzora a Bosznia-Hercegovinai Levéltárban is fellelhető naplóbejegyzések alapján foglalja össze Thallóczynak közvetlenül a merénylet után elrendelt szolgálati útja (1914. szeptember 2–11.) eseményeit, eredményeit. Ezeket a megbeszéléseken újra és újra felmerült Bosznia felosztásának gondolata. A szerző új levéltári forrás alapján ismerteti a különböző etnikai és vallási csoportok, lakosságszám és területnagyság szerinti átszervezésre vonatkozó konkrét elképzeléseket.

Mindeközben Bécsben jelentős erők mozdultak meg, hogy Thallóczyt eltávolítsák a közös pénzügyi levéltár igazgatói posztjáról. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1916-tól Thallóczy a megszállt Szerbia polgári főbiztosaként tevékenykedett. Szabó Dániel tanulmánya azt vizsgálja, milyen erőviszonyok között formálódott a katonai közigazgatás, miért kerülhetett oda Thallóczy, valamint hogy új pozíciójában miként próbált egyensúlyt találni a magyar és a birodalmi érdekek között.

A kiadvány harmadik fejezete a történész–politikus szellemi örökségét hordozó tanulmányokat közöl. Pálosfalvy Tamás egy Tallóci nevű ragúzai kereskedőcsalád leszármazottainak kiemelkedően sikeres pályáját követi nyomon az 1429 és 1452 közötti időszakban. Hegyi Klára 16. századi zsoldlisták alapján elemzi magyarországi török várakban állomásozó haderő összetételét. Vizsgálatainak eredménye az, hogy a katonák 90%-a a Balkán-félszigetről származott, legnagyobb részük annak is az északnyugati feléből. Molnár Antal a magyar történetírás boszniai ferencesekről kialakított képét ár-

nyalja. A téma historiográfiája mellett számba veszi azokat a területeket, amelyeken – elsősorban az utóbbi évtizedekben megkezdett római levéltári kutatásoknak köszönhetően – újabb eredmények várhatók a közeljövőben.

Vitathatatlanul a Thallóczy-örökség legértékesebb darabjai közé tartoznak a történelem- és politikai harminc éven át vezetett naplói. Rüdiger Malli a naplók forrásértékét elemzi, egyúttal javaslatokat dolgoz ki a kiadás előkészítésére. A naplók meglehetősen rejtélyes sorsa, az újra és újra felmerülő, majd meghíúsuló, jó esetben csupán elhúzó kiadás hű tükrö a Thallóczy-kutatás jelen helyzetének. A naplókiadás mellett nagy fegyvertény lenne a tudós- és politikai működésével kapcsolatos levéltári források szám-

bavétele. Erre találunk kiváló példát a kötetben: Mina Kujović és Sandra Biletić összeállította a Bosznia-Hercegovinai Levéltárban fellelhető, Thallóczyval kapcsolatos anyagok jegyzékét. Remélhetőleg lesz még folytatása a forrásfeltáró munkának, és másutt is készülnek majd hasonló tematikus kutatási segédletek.

A tanulmánykötet fontos kezdeményezés a tudósi mivoltában politizáló Thallóczy-jelenség értelmezéséhez. A kötet nem csupán az eddigi eredmények foglalata, de pontosan kijelöli a továbblépés lehetséges irányait is.

BOGNÁR SZABINA